

RITKA BRONZKORI KARDÍSZ A HERMAN OTTÓ MÚZEUMBAN

S. KOÓS JUDIT

A miskolci múzeum régészeti raktárának rendezési munkái során egy leltári szám nélküli, ismeretlen lelőhelyű bronz karperec került elő. A régi leltárkönyvi bejegyzések és feljegyzések átnézése nem vezetett eredményre, így semmit nem tudunk arról, hogy ki hozhatta be, esetleg ajándékozhatta a múzeumnak, s hogy honnan. Azonban úgy véljük, hogy ez a hazánkban meglehetősen ritka típust képviselő darab a fentiek hiányában is érdekes, közlésre érdemes lehet.

A karperec leírása: Három darabból ragasztott, sérült, hiányos, enyhén deformálódott, eredetileg henger alakú, kerek átmetszetű, duzzadt peremű. Felülete sűrűn bordázott, a két vége felé sima, elvékonyodó. Nyitott végű, visszapödrött.¹ H: 8,2 cm (1. kép).

Az eddig ismert magyarországi kardíszek részletes ismertetését itt most nem kívánjuk megtenni, hisz azt már többen megtették előttünk.² Pusztán jelzéseként említjük, mivel feldolgozásunk során kiindulópontként szolgáltak: a borsodgeszti és a nógrádmarcali csőkarpereceket. Három közülük öntött, zárt, míg a negyedik, egy nógrádmarcali darab az előbbieknél rövidebb, nyitott végű. Feltételezésünk szerint az ismeretlen lelőhelyű kardíszünk is ugyanebbe a körbe tartozik, párhuzamait, a vele rokonítható darabokat itt kell keresnünk.

A lelőkörményekre vonatkozó adatok hiányában megpróbáltuk összegyűjteni a formai, szerkezeti hasonlóságot mutató példányokat, elterjedésüket, tipológiai úton elvégezni a korszakba sorolást. A miénkkel megegyező darabra nem bukkantunk, azonban széles azok köre, amelyekkel rokonítható. Legnagyobb számban az Aunjetitzi kultúra németországi területeiről, ezen belül pedig Mecklenburg vidékéről közöltek hasonló karpereceket, illetve töredékeket. H. L. Janssen csoportosította is az általa ismert darabokat, s arra a megállapításra jutott, hogy az öntött, zárt tekercsek általános előfordulása Csehország területére, Hannover és Brandenburg környékére tehető. A nyitottak, az úgynevezett „mecklenburgi” karperecek Szilézia, Szászország, Csehország, Brandenburg és az északi országok területein lelhetők fel.³ A felsorolt kardíszek között egyaránt megtalálhatók a bordázott felületűek, de vannak simák és bekarcolt díszűek is, melyek Morvaország és Alsó-Ausztria területéről származnak.

H. Schubart az előbbinél jóval későbbi feldolgozásában foglalkozott az említett leletekkel, hozzátéve, hogy a mecklenburgi kincsleletek tartalmaznak ilyeneket.⁴ Ismertetésében helyet kaptak a már Janssennél is tárgyalt nyitott, egymásra hajló végű,

1. HOM ltsz.: 88. 19. 1.

2. *Tompa F.*, 1933–34. 33. tábla; *Bóna I.*, 1958. 42–44.; *Mozsolics A.*, 1967. 79.; *Bóna I.*, 1975. 287–288.

3. *Janssen, H-L.* 1935. 54.

4. *Schubart, H.* 1972. 13.

sűrűn bordázott karperecek, melyek méretei és díszítése közel azonosak a mi leletünkével.⁵ (Hozzá kell tennünk, hogy visszapödrött végű ékszerrel a felsoroltak között nem találkoztunk.)

A két kutató álláspontja a kronológiát és a kulturális hovatartozást illetően azonos: az egyéb, e kardíszekkel megjelenő tárgyak egyértelművé teszik ugyanis, hogy általános előfordulásuk a Mecklenburg területére jellemző kora bronzkor késői periódusának első szakaszában jelölhető meg.⁶

W. Bohm két bordázott, nyitott karperec közlése kapcsán fejtette ki véleményét, mely szerint ezek zárt leletegyüttesekből származnak, a Montelius-féle kronológia Ic periódusából.⁷ Átnyúlnak ugyan a II. periódusba is, de ott már jóval rövidebb változatban találhatók. Fő elterjedési területük szerinte is Mecklenburg és Brandenburg ÉNy-i része.⁸

Kelet-Németország korai bronzkori karperecei között különböző típusokat találunk, mint pl. a Dresden-Prohlis lelőhelyről előkerült példányokat.⁹ Ezek a masszív, bordázott díszű darabok lekerekített, elvékonyodó végűek éppúgy lehetnek, mint egyenesen futó záródásúak.¹⁰

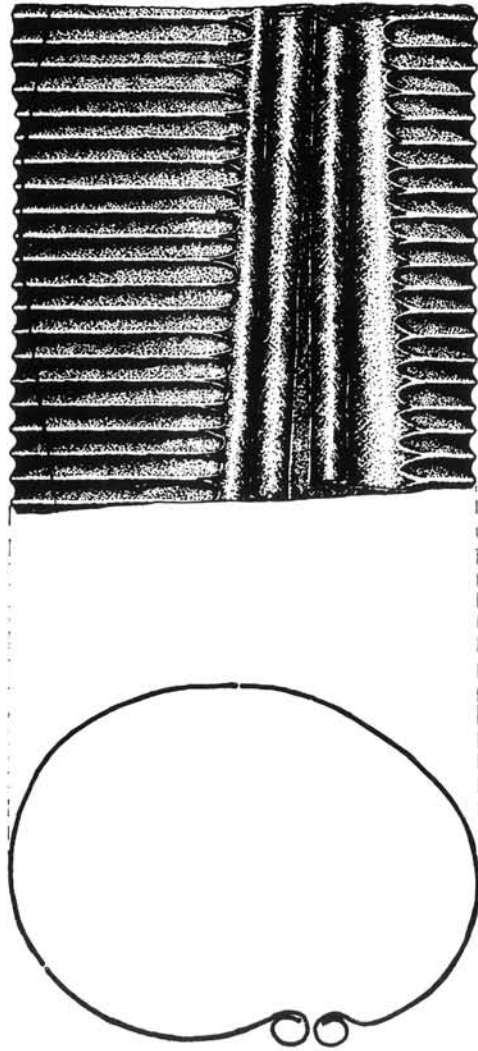
Feltehetően kereskedelmi úton juthatott az Elba vidékéről észak-német területre az a kardísz, mely a Celle-i (Lüneburger Heide) bronz kincslelet részeként került napvilágra.¹¹ A fent leírt nyitott, egyenes végű darabokkal szinte teljesen egyező, tipikusan aunjetitzi, nehéz, bordázott díszítésű karperec e területen egyedülálló.¹²

W. A. v. Brunn a kincsleletek összegyűjtése során több ép és töredékes karperecet ismertetett, melyek általában zárt, bordázott típusúak.¹³ Egy példány esetében figyelhetünk meg nyitott végződést, azonban a lelet sérült volta miatt megfigyeléseket tenni az esetleges visszapödrött végződésre, nem lehet.¹⁴ Ugyancsak zárt a badingeni darab, melyet leginkább a borsodgeszti kartekercs párhuzamaként ismerünk.¹⁵

A kelet-német területek egyik szép darabja a Berlin-Lichtenrade-i kincsleletbe tartozó nyitott típusú, bordázott, csaknem cilindrikus, kerek átmetszetű bronz karperec. Egyik végén az utolsó borda szélesebb, kerekesebb.¹⁶ A lelet közlése szerint eredeti észak-aunjetitzi termék éppúgy, mint a zárt kardíszek Csehországban és nem ritkán a Szudétáktól északra. Megjegyzi, hogy ezeknél a típusoknál megfigyelhető a tendencia, mely szerint az ékszerek rövidebbek és lekerekített végűek lesznek.¹⁷

A lelőköri körülmények bizonytalansága és a mellékletek hiánya teszik kérdésessé néhány, Hessen tartománybeli lelet korát. A Darmstadt-Spessarting és a Böblingen

5. A különböző karperecek méretei 6–10 cm között, a bordák száma 13–22 között váltakoznak. Egyes esetekben (*Schubart* i. m. 103. t. 9–12. 16. 17.) a bordákat ferde bevagdálások tagolják.
6. *Janssen* i. m. 54.; *Schubart* i. m. 13. A karperecekkel együtt fellépő tárgyak pedig a következők: 1. Volgriffdolch, 2. Stabdolch, 3. Kräftiger, Facettierter Barrenring.
7. *Bohm*, W. 1935. 4. t. 3., 6. A lelőhely Falkenwalde.
8. Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy mind Bohm, mind pedig az előbbi kutatók Brandenburg, Mecklenburg és Hessen történelmi tartományok, nem pedig a városok területére vonatkoztatták mondandójukat.
9. *Billing*, G. 1958. 91.
10. *Billing* i. m. 50. kép 1–2., 52. kép 1–3.
11. *Bergmann*, J. 1970. 11. kötet 78. lt. 14.; *Laux*, F. 1971. 60. 7. t. 5.
12. *Laux* i. m. 60.
13. *Brunn*, W. A. v. 1959.
14. *Brunn* i. m. 64. t. 9–10.
15. *Stephan*, E. 1956. 6. t. 1/c.
16. *Gandert*, O. F. 1957. 26.
17. *Gandert* i. m. 41. Felvetődik a gondolat, hogy vajon nem ez vonatkozik-e a drezdai, ily módon jellemezhető kardíszekre?

1. kép. Ismeretlen lelőhelyű bronz karpevec M:1:1
A rajzot Józsné Homola Krisztina készítette

lelőhelyű darabok mindegyike zárt, öntött, bordázott kartekeres, az első kónikus, az utóbbi cilindrikus.¹⁸ Az említett területen ezek a formák idegen, ritkán fellépő ékszer-típust jeleznek. Ch. Köster említi e leleteket vizsgálva az aunjetitzi darabokat, melyekkel összefüggés állhat fenn. Úgy véli, hogy a magyarországi példányokkal is hasonló a helyzet, vagyis feltételezhetjük a befolyást, a kereskedelmi kapcsolatok kialakulását a különböző régiók között.¹⁹

18. Köster, Ch. 1965/66. 6. t. 7-8.; Richter, I. 1970. 67-68. 25. kép.

19. Köster i. m. 33.

Formailag mindenképpen a mi leletünkhöz hasonlít az a karperec (lelőhelye: Rhein bei Mainz), mely szintén nyitott, öntött, visszapödrött, két végén és alján négy-négy lapos borda fut körbe. Közlője nem ismeri párhuzamait, az ékszerrel együtt más lelet nem került elő, így keletkezése bizonytalan.²⁰

Nyugatnémet területről említhetünk még néhány, ideillő leletet, mint pl. a Weil im Schönbuch-i öntött, 22 bordával díszített, nem teljesen zárt karperecet, mely a mi példányunknál valamivel hosszabb, s a cső két végét két, illetve három borda erősíti.²¹ A szerző az Aunjetitzi kultúrára jellemző ékszerként tárgyalja, általános előfordulását pedig Csehország és Kelet-Németország területére helyezi, az i. e. 1500 körüli időkre.

Hundersingen bronzkori temetőjében hiteles lelőköri körülmények között került felszínre két kisméretű, bordázott, nyitott végű karperec, melyek a csontváz alkarján helyezkedtek el.²² Hasonlóakat közöl a szerző, R. Pirling ismeretlen lelőhelyről is, melyek szintén nyitottak és öt bordával díszítettek.²³

A szakirodalomban régóta ismert két, Nyugat-Lengyelországból származó darab, melyek az általunk vizsgált körbe tartozhatnak. Mindkettő szabályos henger alakú, nyitott, bordadíszes karperec, melyek közül az egyik példány sérült.²⁴ A. Knapowska az öntött, bronz kartekercseket elemezve arra a megállapításra jutott, hogy a zárt, bordázott díszűek korábbiak a nyitottaknál.²⁵

J. Machnik már konkrét időhatárokat említ, szerinte az Aunjetitzi kultúra klaszszikus, V. fázisának leleteiről van szó, melyek a Reinecke-féle kronológia A₂ fázisában – i. e. 1500–1600 között – általánosak.²⁶

Az eddig felsorolt és bemutatott leletek analízise kapcsán figyeltünk fel arra a tényre, hogy mind ez ideig nem találkoztunk visszapödrött végű karperecekkel.²⁷ A díszítésnek és formának illetően módon való sajátos ötvöződése, mint leletünk esetében is arra enged következtetni, hogy az Aunjetitzi kultúra sajátos ékszertípusát valamiféle helyi, kedvelt változatban készítették el. Ugyanis több magyarországi, kora és középső bronzkori lelőhelyen találhatóak olyan bronz lemezek, melyek a két végükön visszahajlítottak. Négyszögletes és trapéz alakú, bepödrött végű ékítmények ezek, a korai bronzkorban általánosan elterjedt típusok.²⁸ Fellelhetőek a Kisapostagi kultúra számos sírjában, a Kulcsi csoport késői sírjaiban, a Kisapostag–Vatya sírokban azon-

20. Richter i. m. 169. 61. t. 1068.

21. Paret, O. 1933–35. 66. X. t. 2.

22. Pirling, R. 1986. 65. 25. t. D. 1–2.

23. Pirling i. m. 62. t. 14–15.

24. Montelius, O. 1900. 39. 87. kép; Knapowska, A. 1957. 75. kép; Sarnowska, W. 1969. I. kötet 25. kép „b”, 34. kép „i”; Machnik, J. 1977. 140. XXV. t. 8.

25. Knapowska i. m. 105.

26. Machnik i. m. 182.

27. Ugyancsak korai bronzkoriak azok a karperecek, melyeket „boroticei típusú”-akként ismerünk. Ezek jellemzője, hogy lemezből kalapált, nyitott végű, esetenként visszapödrött, cikk-cakkmintával, vonalkázott háromszögekkel, poncolással díszített darabok, melyek aranyból és bronzból egyaránt készülhettek. Ami miatt nem vettük bele dolgozatunkba, hogy ezeket karperecünk formai előzményének tekintjük, valamint korábbinak tartjuk az említetténel. Erre bizonyítékokat a témával foglalkozó kutatók közül többen is szolgáltatnak, így pl. H. Mitscha-Mährheim, aki az Aunjetitzi kultúra kezdetére keltezi a kardiszeket, J. Ondráček pedig a virágzása idejére. Mozsolics A. arra a megállapításra jutott, hogy ezek a lemezkarpercecek idősebbek a nógrádmarciaknál, s mint ilyen, a hajdúsámsoni kincslethez viszonyítva. Az itt említettekhez ld.: Mitscha-Mährheim, H. 1950. 14. 7. kép; Filip, J. 1948. 179. 36. kép; Ondráček, J. 1961. 54.; Mozsolics A., 1967. 79–80.

28. Mozsolics A., 1942. 22. I. tábla 1–21.; II. tábla 62–69.; Mozsolics A., 1967. 137. t. 2.; Bándi G., 1965–66. IV. t. 5–10.; Bóna I., 1975. 14. t. 3–4., 22. t. 12.; Szathmári I., 1983. 21.; Jungbert, B. 1985. 7. és 9. ábra.

ban a Vatyá-temetőkben már mind ritkábban fordulnak elő. A korszak bronzdepóiban már egyre kevésbé jelentős szerepet játszanak. Az ercsi leletben még nagy számban megtalálhatók, de a következő időszakból ilyen bronz ékítmények már nem ismertek.²⁹ Az ercsi depólelet a Kisapostagi kultúrához köthető, mely egyidejű területünkön a Hatvani kultúrával. Ez a tény nagyjából egészében behatárolja azt az időszakot, amikor a tárgyalt díszítési forma divatban lehetett.

Ezzel el is érkezünk vizsgálódásunk legkényesebb részéhez, nevezetesen az ismeretlen lelőhelyű bronz karperecünk időrendi meghatározásához. Mint mondtuk, egyetlen hazai korai bronzkori kultúrába sem sorolható be biztonsággal. Eredményesnek látszott azonban a szerkezeti, díszítésbeli és a készülési technikára vonatkozó párhuzamok kutatása annyiban, hogy meghatározhattuk a kört, amelynek ez az ékszer a sajátja. Nevezetesen az Aunjetitzi kultúrát, melynek kelet-németországi, csehországi és nyugat-lengyelországi csoportjaiban találtuk meg legnagyobb számban a kardíszeket. Típusaik szerint zárt és nyitott végződésűek, melyekből minket inkább ez utóbbiak érdekeltek. Jóval több ilyen darabra bukkantunk, mint zártra, azonban nagyszámú leletanyagban sem fordult elő ugyanolyan, mint a mi példányunk. Ebből a tényből közel sem szeretnénk messzemenő következtetést levonni, hisz az eddigiekben vélhetően sikerült bizonyítanunk, hogy mennyi, részleteiben hasonló kardísz található. Az, hogy a három fő jellemvonás – bordázott, nyitott, visszapödrött – együttes alkalmazása csak itt fordul elő, lehet egy sajátos ízlésvilág megnyilatkozása is. Konkrétan arra gondolunk, hogy ez a szerkezeti megoldás, a visszapödrés nem ismeretlen a bronzkor fémművéségében. Megfigyelhettük ezt az ún. „boroticei típusú” kardíszeknél is, amelyek kétségkívül idősebbek az öntött, bordázott típusoknál.³⁰

Hazai példákat is hoztunk erre a megoldásra, a kora bronzkori Kisapostagi kultúra területéről. Zárójelben jegyezzük meg, hogy éppen az előbbiek kapcsán vetődött fel bennünk a gondolat, miszerint elképzelhető-e egy aunjetitzi előképekre visszanyúló, de helyi sajátosságokat felhasználó, hordozó ötvösmunka elkészítése? Természetesen mindaddig, amíg erre konkrét bizonyítékunk nincsen, fentieket csak munkahipotézisként kezelhetjük.

Az Aunjetitzi kultúra északi vidékeiről kereskedelmi úton juthatott területünkre ez a bronz karperec is, amint azt Bóna I. a borsodgeszti leletek publikálása során bizonyította.³¹ Mellékletek és egyéb támpontok híján nem tudhatjuk biztosan, hogy melyik kultúra vette ezek után birtokába, csak feltételezzük, hogy a hatvani. Ezt támasztja alá az az időhatár, amelyen belül a különböző kutatók a tárgyalt típusú kardíszeket elhelyezik. W. Bohm a Montelius-féle kronológia 1c periódusába, Bóna I. az i. e. 1550–1450 közötti évszázadra keltezi e tárgyakat.³² J. Machnik és V. Moucha az Aunjetitzi kultúra V., klasszikus fázisába (i. e. 1660–1500) teszik általános elterjedésüket.³³ Mozsolics A. kronológiai rendszerének BIIIa időszakára datálja ezeket.³⁴

Leletünket meglehetősen tág keretek közé kell illeszteni az ismertett okok miatt, így véleményünket a következőkben összegezzük: az ismeretlen lelőhelyű, öntött, bordázott díszű, visszapödrött végű bronz karperec kereskedelmi úton kerülhetett Észak-Magyarországra, feltehetően a hatvani művelődés területére, a kora bronzkor végén, a Reinecke-féle periódus A₂ időszakában, i. e. 1500 körül. E leletcsoport tovább-

29. Mozsolics A., 1967. 94., 121.

30. Erről részletesebben ld. 27. jegyzet.

31. Bóna I., 1958. 42. Úgy érezzük, szükségtelen az általa összegyűjtött bizonyítékokat újból felsorolni.

32. Bohm i. m. 23.; Bóna I., 1958. 42.

33. Machnik, J. 1977. 182.; Moucha, V. 1963. 46.

34. Mozsolics A., 1967. 121–123.

élését a későbbi időszakokban, megváltozott formában megfigyelhetjük (Pilinyi kultúra), de ezek a bordázott karperecek már keskenyebbek, mint előző társaik, és a végük általában nem lekerekített, hanem egyenesre vágott.³⁵ Így megállapíthatjuk, hogy az általunk vizsgált bronz karperec az Aunjetitzi kultúra jellegzetes ékszereként ebben a formában és díszítéssel a kultúra életének végéig volt használatban.

IRODALOM

- Bándi, G.*
1965–66. The cemetery of Ercsi-Sinatelep. Alba Regia VI–VII. 11–25.
- Bergmann, J.*
1970. Die ältere Bronzezeit Nordwestdeutschlands. Kasseler Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Band 2 Marburg
- Billig, G.*
1958. *Die Aunjetitzer Kultur in Sachsen. Leipzig*
- Bohm, W.*
1935. Die ältere Bronzezeit in der Mark Brandenburg. Vorgeschichtliche Forschungen Heft 9 Berlin und Leipzig
- Bóna I.,*
1958. Bronzkori öntött kardíszek Borsodgesztről. HOM Évk. 41–44.
1975. Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. Budapest
- Brunn, W. A. v.*
1959. Die Hortfunde der frühen Bronzezeit. Berlin
- Filip, J.*
1948. Pravěke Československo. Praha
- Gandert, O. F.*
1957. Der Hortfund von Berlin-Lichtenrade und die nördliche Verbreitung der Aunjetitzer Kultur. JRGZM 4. 23–62.
- Hillebrand J.,*
1923–26. A zagypapáfalvai bronzkori urnatemető. Arch. Ért. 40. 60–69.
- Janssen, H. L.*
1935. Die Germanen in Mecklenburg im 2. Jahrtausend vor Chr. Leipzig
- Jungbert, B.*
1985. Urnengräberfeld der Vatia-Kultur im Pfarrgarten von Adony. Alba Regia XXII. 71–86.
- Knapowska, A.*
1957. Wczesny okres epoki brazu w Wielkopolsce. Fontes archaeologici Posnaniensis, VII. (1956). Posnan 31–112.
- Köster, Ch.*
1965–1966. Beiträge zum Endneolithikum und zur Frühen Bronzezeit am nördlichen Oberrhein. Praehist. Zeitschrift 43–44. 2–96.
- Laux, F.*
1971. Die Bronzezeit in der Lüneburger Heide. Hildesheim
- Machnik, J.*
1977. Frühbronzezeit Polens. Wrocław
- Mitscha-Mährheim, H.*
1950. Drei frühbronzezeitliche Depotfunde aus dem pol. Bezirk Mistelbach N–Ö. Arch. Austriaca 7. 1–16.
- Montelius, O.*
1900. Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien. Braunschweig

35. Hillebrand J., 1923–26. 65., 23. kép alul.; *Mozsolics A.*, 1967. 80.

- Moucha, V.*
1963. Die Periodisierung der Úneticer Kultur in Böhmen. Sborník CSA 3 9–60.
- Mozsolics, A.*
1942. A kisapostagi kora bronzkori urnatemető. Arch. Hung. XXVI. Budapest
1967. Bronzefunde des Karpatenbeckens. Budapest
- Ondráček, J.*
1961. K chronologickému zařazení manžetových náramků Borotického typu. Slov. Arch. IX/1–2. 49–68.
- Paret, O.*
1935. Pfullingen, Gräber der Spätbronzezeit. Fundberichte aus Schwaben. Neue Folge VIII. 1933–35. Stuttgart
- Pirling, R.*
1980. Die mittlere Bronzezeit auf der Schwäbischen Alb PBF XX/3. München
- Richter, I.*
1970. Der Arm- und Beinschmuck der Bronze- und Urnenfelderzeit in Hessen und Reinhesen PBF X/1. München
- Sarnowska, W.*
1969. Kultura Unietycka w Polsce. Wrocław
- Schubart, H.*
1972. Die Funde der älteren Bronzezeit in Mecklenburg. Offa-Bücher Band 26. Neumünster
- Stephan, E.*
1956. Die ältere Bronzezeit in der Altmark. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle Heft 15. Halle
- Szathmári I.,*
1983. Kisapostager Gräber im bronzezeitlichen Gräberfeld von Dunaujváros. Alba Regia XX. 7–24.
- Tompá F.,*
1934/35. 25 Jahre Uhrgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. BdRGK 27–115.

EIN SELTENES BRONZEZÜTLICHES ARMBAND IM MUSEUM HERMAN OTTÓ IN MISKOLC

(Auszug)

Im Herman Ottó Museum ist bei Ordnungsarbeiten im Magazin ein einen seltenen Typ verkörpernder Armschmuck von unbekanntem Fundort zum Vorschein gekommen.

Das Bronze-Armband ist gegossen, zylinderförmig, mit offenen, zurückgebogenen Enden, seine Oberfläche ist dicht gerippt. In Ungarn sind ähnliche Stücke in Form der gegossenen, rohrförmigen Armbänder von Borsodgeszt und Nógrádmargitai vorhanden.

Wegen Fehlens der sich auf den Fundort beziehenden Angaben haben wir die Bestimmung auf typologischem Wege durchgeführt. Auf Grund dessen können wir feststellen, daß Armbänder dieses Typs in den Gruppen der Aunjetitzer Kultur in Böhmen, Ostdeutschland und Westpolen häufig zu finden sind. Dieses Armband kann auf dem Handelswege aus den genannten Gebieten in unsere Gegend gelangt sein und zwar wahrscheinlich in der Zeit der Hatvaner Kultur. Die Einordnung ins Zeitalter wurde von uns durch die Prüfung von Parallelen durchgeführt. So sind wir zu dem Ergebnis gekommen, daß der Schmuck im Zeitabschnitt BA₂ der Reinecke-Periode, um 1500 v. u. Z. anzusiedeln ist. Das Weiterleben dieses Fundtyps können wir in veränderten Form auch in späteren Zeitabschnitten (Pilinyer Kultur) verfolgen.

Schließlich können wir feststellen, daß das von uns untersuchte Armband als charakteristischer Schmuck der Aunjetitzer Kultur in dieser Form und mit dieser Verzierung während des Andauerns dieser in Gebrauch war.

Judit S. Koós